

Demény Péter

EGY VÁROS ÉRTELME

Az én *puzzle*-m olyan, hogy így vagy úgy, de Kolozsvár is megjelenik az összerakott, kialakult képen. Valósággal gyűjtöm a várost dicsérő mondatokat-történeteket, azokat viszont, amelyek bírálják, elengedem a fülem mellett.

„Erdélyben két város befogadó. Az egyik Kolozsvár, a másik Vásárhely” – mondta egy ünnepi alkalommal az egyik kollégám. És igaz volt: akár az egyetem, akár az élet más véletlenjei miatt sokan ragadnak itt olyanok, akik esetleg nem tervezték, hogy itt ragadjanak. Így ragadt itt Kányádi Sándor is, aki különben, mint mindenki tudja, Nagygalambfalváról származik. (Annál elkeserítőbb, hogy idős korára megharagudott a városra, és ma már hallani sem akar felőle.) Azért emelem ki éppen őt, azért vele kezdem ezt az esszét, mert az ő munkásságában találkoznak Erdély nemzetei, sőt a zsidók is csatlakoznak hozzájuk.

Mint közismert, Kós Károly, Kuncz Aladár, Makkai Sándor és a többiek úgy képzeltek el a transzilvanizmust, mint olyan eszmerendszert, amelynek valósága itt van Erdélyben: az erdélyi román, magyar, szász strukturálisan más, mondták, mint a regáti román, az anyaországi magyar vagy a német. Erdély tehát olyan üst, amelyben a különféle nemzetiségek közel kerülnek egymáshoz.

A gondolati csillagzat gyönyörű, a valóság szerintem más, és mindig is más volt. Az azonban biztos, hogy itt, ebben az általam sokat bírált Erdélyben ismertem meg három olyan embert, aki mindhárom itteni nyelvet jól bírta (és esetenként más nyelven is beszélt vagy beszélt), és akire büszke lehetett (volna) Kós Károly – hármójuk között egyébként személyesen is ismert.

Jánosi János, László Ferenc, Kányádi Sándor – ők a három. Jánosi magyar származású brassói zsidó gondolkodó, László Ferenc zenetörténész, az erdélyi gondolat eddig nem említett nagyjának, László Dezsőnek a fia, Kányádi pedig... Kányádi. Jánosi János Ion Ianoși néven Bukarestben lett esztéta, miután Pétervárott oroszul filozófiát végzett, és egy ott megismert román-zsidó lányt vett feleségül, a néhai László Ferenc felesége pedig szász. Kányádi „anyakönyvi értelemben” nem lódult ki a székely-magyar identitásból, kulturális értelemben azonban annál inkább: az erdélyi szász és erdélyi jiddis népköltészetből

adott ki válogatást,¹ a román költők verseiből pedig számolatlanul fordított.

De mi kell a fordításhoz? Valami szomjúság, valami kíváncsiság, azt hiszem. Többször elmeséltem már: állunk Kányádiék előszobájában, és azt magyarázza nekem, milyen kínok gyötrik Nichita Stănescu fordítása közben, és hogyan próbál megbirkózni velük. Milyen csodálatos fordulat a „dorul cel mai dor”, mennyire nem jó megfelelője a „legvágyabb vágy”, milyen csodálatos a magyar „öl” szó is, és a legcsodálatosabb, bár ezt nem szóval mondja, csak attitűddel, hogy ő ráolvasta az egyik csodára a másikat.²

Kányádi persze mindenfélét fordított, de egy francia szót külön el kellett magyaráznia, és nyilván akkor sem értettem meg *igazán*. Ez az *igazán* lett aztán a beszélgetésünk maltere. Ő ugyan mindig többet mondott, mint amennyit kellett volna, de tudta, ha kevesebbet mond, akkor is értem, sajátosan elharapott mondatait is értem, és mindent értek mindenestül. Mert ha „dor”, akkor ki erdélyinek, aki ilyenekkel foglalkozik, ne ugrana be Eminescu nagy verse, a *Mai am un singur dor (Csak egy vágyam maradt)* – hiszen Nichita Stănescunak is beugrott, illetve ott lüktetett a vénájában. Neki természetesen, hiszen abban nőtt fel – nekünk természetesen, hiszen *amellelt*.

Ez a *benti mellettség* teszi sajátossá annak a fordítónak a helyzetét, aki nem odaköltözött, odaemigrált stb., hanem beleszületett vagy ráköltözött az a másik kultúra. Nagygalambfalva Udvarhelyszéken van: akárhány Trianon volt is, székely identitás az, amiről itt egyáltalán szó lehet. De román az állam nyelve, román az egyik tantárgy, románnul kell katonáskodni... És később, amikor Kányádi egyetemre jön, találkozik a kulturális Romániával, amelynek térképen Kolozsvár éppen olyan fontos, mint a magyar kultúráén, és a Kriterion Könyvkiadó itteni fiókja, elsősorban Dávid Gyula révén szorgalmazza is a két kultúra egymásra találását. Persze állami ukáz hatására is, és ezt az is-t nem vettem én komolyan, amikor *Szinaja és a szeretet foga* című esszé-

1 *Egy kis madárka ül vala – Es saß ein klein Waldvögelein. Erdélyi szász népköltészet* [kétnyelvű: szász–magyar], Kriterion, Bukarest, 1977; *Erdélyi jiddis népköltészet* [kétnyelvű: jiddis–magyar] Európa, Budapest, 1989.

2 Lásd az *[Olykor nem bálnám...]* két változatát: „Olykor nem bálnám ha részem / volna más elrendelésben / ha nem jövök a világra / holtomat senki se látja // De vágyódtam hogy juthassak / révébe mind a két partnak / hogy szülessek s meg is haljak / hogy szülessek s meg is haljak”, illetve: „Olykor nem bálnám részem ha nemlét / meg-nem-született ha lennék / volnék boldogabb / senki se láthatná holtomat // De a vágyak vágyát gyújtva föl / csábított az anyaól / azzal hogy szül s meg is öl / azzal hogy szül meg is öl” (KÁNYÁDI Sándor, *Csipkebokor az alkonyatban*, Magyar Könyvklub – Polis, Budapest–Kolozsvár, 1999).

met írtam.³ Haragudtam arra a szeretetre, amely (gondoltam én) kizárólag parancsra érkezik és éreztetik, és nagyjából az egész 1989 előtti fordításirodalmat ennek tudtam be.

Holott nagyon nem volt igazam, s ez akkor derült ki igazán, amikor egykori tanárnőm a magyar–román szakon elmesélte, hogy egyik kedvenc könyve Fodor Sándor *Csipikéje* volt,⁴ és még korábban, 2012-ben, amikor az író temetésére többen is eljöttek a román alkotók közül, és egyik sem csak azért, mert az írószövetség küldte őket. Minden borzalma mellett a diktatúra *életforma* is volt (s talán ez a legszörnyűbb...), és mindenki tapasztalta már azt a paradoxont, hogy éppen attól nem tud szabadulni, amit mélységesen megvet; de mivel nem tud szabadulni tőle, már meg is kell győznie magát a hasznosságáról, a színvonaláról; de mivel meggyőzte magát, már szinte szereti is; és mivel szereti, már nehéz szabadulnia, már akkor sem tud, amikor esetleg alkalom adódik rá. Valahogy így működött a fordításirodalom is 1989 előtt: a konfliktus tilos volt, a szeretet kötelező, és azok mellett, akik őszintén érdeklődtek, olyanok is akadtak, akik *beletanultak az érdeklődésbe*, s akik aztán (és ebben mégiscsak igazam volt) a forradalom után hagyták a románok csapját és papját.

*

Most fordítsunk egyet a kaleidoszkópon, és nézzük meg a mai helyzetet, melyet azonban nem lehet az akkori nélkül igazán meglátni. Már csak azért sem, mert sokunk számára ihlető példa Szilágyi Domokos, Veress Zoltán, Király László, Dávid Gyula, Horváth Andor és Kányádi Sándor munkássága, szomjúság és színvonal tekintetében egyaránt. És ha akkoriban a cenzúra, ma az anyagi szempontok akadályozzák meg (sokkal eredményesebben és kiszámíthatatlanabban egyébként), hogy *minden* megjelenjen, amit fordítottunk, mert érdekesnek tartunk. Ha *akkor* egyik napról a másikra *persona non gratá*vá válhatott alkotó és/vagy fordító, ma a fene sem érti, miért nem tartja jó vállalkozásnak egy kiadó Mircea Eliade egyik vagy másik regényét (és a példa nem elméleti, tudom, miről beszélek).

A válság Kolozsvárt is elérte, *desigur* és *natürlich*. De egyrészt nem mindig volt válság, másrészt a válság időszakában éppúgy élni kell,

3 Lásd Élet és Irodalom 2010. július 30., illetve kötetben: DEMÉNY Péter, *A lélek trolija*, Komp-Press, Kolozsvár, 2013, 73–81.

4 A meseregény többször is napvilágot látott románul, első kiadása 1971-ben jelent meg a bukaresti Ion Creangă Kiadónál Angela és Dumitru Radu Popescu fordításában.

mint a diktatúráéban. 1989 óta fordítottak már Ciorant, két világháború közötti román emlékirókat, Hodjakot, Nicolae Balotát, Doina Ruştit és annyi mindenki mást.⁵ Azért nem szeretem a felsorolásokat, mert valaki óhatatlanul kimarad belőlük (másrészt meg azért, mert nem illik magamat beléjük tennem...).

Meg azért sem szeretem őket, mert ez pusztá filológia, holott valami másról kellene beszélni, világnézetről inkább. Itt élünk a románság mellett, és ha nem örültünk meg teljesen, akkor egyszercsak érdekelni kezd, miért rajong az a másik, akit annyszor látunk könyvbemutatókon és kiállításmegnyitókön, vagy egy-egy előadáson a színházban; miért rajong és mit ír esetleg. Még csak nem is a szeretetről van szó, hogy gyorsan megnyugtassam azokat, akik Trianonnal kelnek és fekszenek, hanem egyszerűen arról, hogy az ember hirtelen arra riad, kétségbe vonja a saját elítéléteit, és kíváncsi a másikéira. Összeszorul a torkod, ha egy Temesváron született román költő emlékiratában alig találkozol magyarokkal, és ijedten kérdezed magadtól: miért?! Horváth Andor válogatásában jó kis beszámolókat olvashatunk például a váci börtönről: mi van?! Januárban arra lapoztam bele a Helikonba, hogy László Noémi éppúgy Mircea Ivănescunak, ennek a szerényen óriási, három éve elhunyt román költőnek a verseit fordította le, mint én: hogyan?!

Ezek a kérdések nem hagyják nyugodni az embert. Máskor meg a kutatás kanyarog arrafelé, amerre ők, a románok vannak. Balázs Imre József például az avantgárdot vizsgáló fűrésai miatt lyukadt ki Saşa Panănál vagy Geo Bogzánál, és el kell ismernünk: a román avantgárd létezőbb, láthatóbb és tán színvonalasabb is, mint a magyar.

Kolozsvár meg olyan, akár egy nagy kovász. Kőszínházak, alternatív társulatok, kiadók, kocsmák serkentik az embert – nem költenek fel, mert el sem aludhatsz. Aki nyitott szemmel beszél magáról, az feltétlenül észreveszi a másikat. Visky András a színházat szondázza, hát persze hogy beleütközik Georges Banuba, aki George Banu néven született Buzăun, most pedig Párizsban él. Ezzel aztán ott is vagyunk a másik nagy témánál: világhírű román származású franciák

5 Lásd Emil CIORAN, *Könyvek és szentek*, ford. KARÁCSONYI Zsolt, Quadmon, Budapest, 2010; *Tanúskodni jöttem. Válogatás a két világháború közötti román emlékirat- és naplóirodalomból*, ford., előszó HORVÁTH Andor, Kriterion, Kolozsvár, 2003; Franz HODJAK, *Legenda a kútról. Versek, elbeszélések és egy monodráma*, ford. KIRÁLY Zoltán – SZENKOVICS Enikő, Kriterion, Kolozsvár, 2004; Nicolae BALOTĂ, *Romániai magyar írók (1920–1980)*, ford. VALLASEK Júlia, Mentor, Marosvásárhely, 2007; Doina RUŞTI, *Zogru*, ford. SZENKOVICS Enikő, Sétatér Kulturális Egyesület, Kolozsvár, 2014.

vagy Franciaországban élők – Brâncușitól Ionescón és Cioranon át Matei Vișniecig hosszú a lista, és miért? Hogyhogy ilyen jól csinálják, mivel, miképpen?

*

Kolozsvár kíváncsi város. A kíváncsisága nem felületes, és a szociális hálókat mindig szépen kialakította és jól működtette. Egykor a New Yorkban tanakodott, aki oda ment, ma a Bulgakovban és az Insomniában főnek a fők. Meg a színházban, a Quadro Galériában, a Kolozsvári Magyar Napokon és szerteszét. Füst, zsongás, beszélgetés, alkohol, veszekedés, kultúra. Kolozsvár. Miért, hogyan? Aki ezen elgondolkodik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.

KÖZÜGY

„A MŰALKOTÁS PONTOSSÁGA”

Beszélgetés Tompa Gáborral

A Kolozsvári Állami Magyar Színház a város egyik kiemelt találkozóhelye: olyan színtér, ahol egymásra talál kultúra és társadalom, város és lakosság, Európa és Kolozsvár. Tompa Gáborral, a színház igazgatójával és főrendezőjével ezekről a találkozásokról, a játék sajátosságairól, a művészeti ágak és a kultúrák érintkezéséről Kovács Flóra beszélgetett.

– *Kolozsvár témával jelentkező lapszámban nem is lehetne más kérdéssel kezdeni, mint ami a színházra vonatkozik. A Kolozsvári Állami Magyar Színház a világ színházának vérkeringésében található. A legkiemelkedőbb rendezők sorra dolgoznak a társulattal. Fontosnak tartom, hogy többféle színház-elképzelés mutatkozik meg újra és újra. Hogyan sikerült színház-igazgatóként elérnie egy olyan szabadságot, hogy ennyiféle színházi elképzeléssel párbeszédképes és nyitott társulatot tudjon létrehozni?*

– 1990 novemberében, amikor Andrei Pleșu, az akkori kulturális miniszter, aki európai rangú kultúrfilozófusként is ismert, kinevezett a Kolozsvári Magyar Színház élére, ez annak az elképzelésnek volt szerkesztője, mely a romániai színházi világban ismert, tapasztalt vagy fiatalabb rendezőket hozott színházvezetői helyzetbe, hogy egyéniségükkel, művészi elképzeléseikkel újrarajzolják a '89-es fordulat utáni éveket, évtizedek színházi térképét. Ez nagyfokú bizalmat és szabadságot, egyszersmind felelősséget is jelentett, s nekem első feladatom az volt, hogy olyan színészekkel fiatalítsam a 15 főre csökkent társulatot, akik nyitottak a megújulásra, s kíváncsiak és elég rugalmasak is ahhoz, hogy többféle játéktípussal kísérletezzenek. Az akkor létrehozott előadások aztán lassanként igazolták ennek az elképzelésnek a létjogosultságát, s a színház hazai és külföldi szakmai elismerései meghosszabbították irántunk azt a bizalmat, amely alapfeltétele volt a hosszú távon